

17. Helbig G. Zu einen Problemen der konfrontativen Grammatik und der Interferenz in ihrer bedeutung fur den Fremdsprachenunterricht / Gerhard Helbig. – Berlin : Humboldt-Univ., Reine: Ges. Sprachwiss. – 1973. – Н 3. – S. 173 – 180.

18. Krzeszowski Tomasz P. Contrasting languages: the scope of contrastive linguistics / Tomaz Kreszowski. – Berlin : N. – Y. : Walter de Gruyter, 1991. – 286 p.

Любченко Т.В., к. філол. н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

КАТЕГОРИЯ АСПЕКТУАЛЬНОСТИ: СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АСПЕКТ

В статье рассмотрены основные подходы к определению основы сравнения в контрастивных исследованиях, установлена специфика термина tertium comparationis, определены основные направления сопоставительной аспектологии.

Ключевые слова: сравнение, сопоставительная аспектология, tertium comparationis.

Lyubchenko T.V., Cand.Phil.Sci, Associate Professor,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE CONTRASTIVE STUDY OF THE CATEGORY OF ASPECT

The article deals with the main approaches to the definition of the basis of comparison in contrastive studies, with the establishing the specificity of the term tertium comparationis and identifying the main areas of comparative aspectology.

Key words: comparison, comparative aspectology, tertium comparationis.

УДК 811.222.1-119

Мазенцова О.В., к. філол. н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

КОДИ КУЛЬТУРИ ТА МОВНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ЕМОЦІЙ (на матеріалі перської мови)

У статті досліджено особливості вербалізації таких базових емоцій людини, як радість та сум у перській мові. Розглянуто, яку роль відіграють коди культури у процесі метафоричної концептуалізації емоцій у перському лінгвоментальному просторі.

Ключові слова: перська мова, коди культури, емоції, фразеологізм, внутрішня форма, мовна концептуалізація.

Емоції традиційно були й залишаються предметом дослідження таких наук, як психологія, фізіологія, філософія. Однак у другій половині ХХ століття починає активно формуватися нова лінгвістична галузь, яка концентрує свою увагу саме на позначенні емоцій в мові та їхньому вираженні в мовленні. Лінгвістика емоцій сходиться до давньої суперечки серед лінгвістів (М. Брель, К. Бюлер, Е. Сепір, ван Гіннекен, Г. Гійом, Ш. Баллі та ін.) щодо того, чи повинна лінгвістика займатися емоційними складниками. Деякі вчені (К. Бюлер, Е. Сепір, Г. Гійом) вважали, що домінантою в мові є когнітивна функція, а тому вивчення емоційного компонента має бути усунуто з кола лінгвістичних досліджень. Інші дослідники (Ш. Баллі, ван Гіннекен, М. Брель), навпаки, вважали вираження емоцій центральною функцією мови [Шаховський 2008, 13].

Однією з проблем, якими займається лінгвістична теорія емоцій, є проблема універсальності/неуніверсальності емоцій. Деякі дослідники вважають, що емоції не універсальні, їх природа залежить від типу культури, лінгвоетнічної належності людини та інших чинників, а тому вони засвоюються як певні культурні паттерни, завдані відповідним соціокультурним простором. Інші вчені навпаки вважають, що емоції, маючи єдину біологічну основу, універсальні й не залежать від культурних параметрів. Прибічники третьої, компромісної позиції, вважають, що емоції – це генетичний вроджений феномен, але тільки завдяки досвіду люди навчаються культурно специфічним правилам їхнього вираження [Красавский 2008, 27–28]. Цілком очевидно, що вивчення способів мовної концептуалізації емоцій у різних лінгвокультурах покликане сприяти розв'язанню багатьох проблем загальної теорії емоцій.

Відомо, що номінативна щільність вербалізованого емоційного світу в різних етносах і культурах нерідко буває різною (А. Вежбицька). Оскільки найяскравіше концептуалізація емоцій виявляється на метафоричному рівні, ми вирішили проаналізувати особливості вербалізації таких базових емоцій людини, як *радість* та *сум* на матеріалі перських лексичних і фразеологічних одиниць з образним компонентом та проінтерпретувати отримані дані в термінах кодів культури. **Метою** нашої розвідки є визначення специфіки використання кодів культури в процесі метафоричного позначення психоемоційних станів людини *радість* та *сум* у перській

мові. **Об'єктом** дослідження є перські емоційні концепти РАДІСТЬ та СУМ та мовні засоби, що їх об'єктивують. **Предмет** дослідження становить образна семантика відповідних мовних одиниць. **Наукова новизна** дослідження зумовлюється відсутністю праць, присвячених мовній концептуалізації емоцій на матеріалі перської мови. **Матеріалом** дослідження послужили 150 перських лексичних та фразеологічних одиниць на позначення емоцій, образна семантика яких містить знаки різноманітних кодів культури.

Як відомо, зміст культури кожного народу представлений різними сферами: це його традиції, побут, одяг, економіка, наука, мистецтво, релігія тощо. Усі вони реалізуються у вигляді системи кодів культури. *Код культури* – це макросистема характеристик об'єктів картини світу, об'єднаних спільною категорійною властивістю; деяка понятійна сітка, використовуючи яку носій мови категоризує, структурує й оцінює навколишній та свій внутрішній світи [Красных 2003, 297–298; Пименова, Кондратьєва 2011, 125]. Дослідники виділяють велику кількість кодів культури, як-от: рослинний, зооморфний, перцептивний, соматичний, антропоморфний, предметний, харчовий, кольоровий, дименціональний, просторовий, часовий, ціннісний, теоморфний (релігійний) тощо [Пименова, Кондратьєва 2011, 127–128]. Базовими кодами культури В.В. Красних пропонує вважати такі: соматичний, просторовий, часовий, предметний, біоморфний, духовний [Красных 2003, 297].

Аналіз нашого матеріалу показав, що емоційні концепти РАДІСТЬ та СУМ, об'єктивовані у фразеологічному фонді перської мови, переважно представлені знаками соматичного, зооморфного, рослинного, предметного кодів. Певна кількість фразеологічних одиниць (ФО) демонструє наявність знаків харчового, смакового, ритуального та духовного кодів. Найчисленнішу групу складають ФО, у яких зазначені емоції осмислені через частини тіла людини – соматизми. Розглянемо її детальніше.

Потрібно зауважити, що лексико-фразеологічне поле соматизмів у системі будь-якої мови посідає значне місце. За підрахунками Р.М. Вайнтрауба, фразеологізми із соматичним компонентом складають близько 30% фразеологічного складу будь-якої мови [Селіванова 2004, 86]. Соматичний код культури вважають найдавнішим з усіх, оскільки людина почала осягати оточуючий світ з пізнання самої себе, а вже потім екстраполювала ці знання на навколишню дійсність [Красных 2003, 297]. Проаналізований нами

матеріал засвідчив, що найбільшу роль в мовній концептуалізації розглядуваних нами перських емоційних концептів відіграють такі "внутрішні" соматизми, як **del serçe**, **jegar печінка**, та "зовнішні" соматизми **sar голова**, **češm око**, **abru брови**, **damāq ніс**, **sebil вуса**, **lab губи**, **dandān зуби**, **pā нога**, **dast рука** та деякі інші.

Відомо, що в багатьох лінгвокультурах світу серце постає як "орган" емоційного життя людини. Перське серце, як і українське, є місцем локалізації почуттів і емоцій людини, серед яких найвагомішим є головне інтимне почуття людини – кохання. Тому, виражаючись метафорично, серце можна віддати, забрати, вкрасти, вирвати, розбити, причарувати, пестити, ранити, втратити, мучити, програти тощо. Розглянемо, яку роль відіграють соматичні ФО з центральним компонентом **del serçe** у вербалізації емоцій *радість* та *сум*.

Варто зазначити, що серед досліджених мовних одиниць із соматичним компонентом **del serçe** кількісно переважають такі, що слугують для вираження пригнічених психоемоційних станів людини. Аналіз внутрішньої форми ФО з компонентом **del serçe** засвідчив, що перська мовна свідомість наділяє серце яскравими антропоморфними ознаками, унаслідок чого воно може поводитися наче людина. У таких зворотах слово **del serçe** виступає в ролі агенса: **del-am hāl āmad я зрадів** (букв. моє серце прийшло в гарний стан) [Голева 2000, 279], **del-am be qilivili mioftad / del-am qilivili mizanad я дуже радісний** (букв. моє серце підстрибує) [Охріменко 2011, 42–43], **del-am havā-ye folān kas / folān čiz-rā mikonad я сумую за, тягне до когось / чогось** (букв. моє серце пристрасно хоче когось / чогось) [Голева 2000, 281]:

...دلم هوای مولانای عزیز را می کند... (محمد علی جمال زاده، سر و ته یک کرباس)

...Я дуже сумую за моїм дорогим учителем... (М. Джамаль-заде. Одного поля ягода).

حالا که برگشته ام پشیمانم، می دانی باز دلم هوای ایران را می کند... (صادق هدایت، آتش پرست)

Тепер мені шкода, що я повернувся. Знаєш, серце знов сумує за Тегераном... (С. Гедаят. Вогнепоклонник).

Виступаючи як метонімічне позначення людини, перське серце може бути втомленим, ображеним, напр.: **delxaste сумний** (букв. той, у кого втомлене серце), **delāzorde засмучений, ображений** (букв. з ображеним серцем), **delāzār сумний, такий, що засмучує** (букв. такий, що ображає серце), **oftādedel у пригніченому настрої** (букв. із серцем, що впало) або радісним **delšād, xošdel веселий**,

радiсний (букв. той, у кого радiсне серце), **del-aš xoš-ast** (букв. його серце радiсне) [Голева 2000, 275]:

حاجی دلش خوش بود که به این وسیله خمس و زکات خودش را داده...

(صادق هدایت، حاجی آقا)

Хаджи радів, що таким шляхом вніс свою частку податків...
(С. Гедаят. Хаджи-ага).

Для передання семантики смутку в перській мові існує кілька зворотів із компонентом **xun кров**. Розглянемо їх детальніше.

Потрібно зазначити, що у перській мові існує специфічне співвідношення між соматизмами **del серце** та **jegar печінка**, яке проявляється у наявності цілої низки похідних лексем і ФО, у яких ці слова виступають як повні синоніми, напр.: **delsuxte / jegarsuxte** *засмучений* (букв. зі згорілим серцем / печінкою). До їх числа входять і дві пари копулятивів з компонентом **xun кров**: **delxun / jegarxun** *страждаючий, засмучений* (**del / jegar серце / печінка** + **xun кров**) та **xunin-del / xunin-jegar** *тужливий, повний смутку* (**xunin кривавий** + **del / jegar серце / печінка**) [Охріменко 2011, 135], внутрішня форма яких свідчить про те, що в перській мовній свідомості з кров'ю пов'язується не тільки серце (пор. укр. "серце кров'ю обливається"), але й печінка. Причому якщо в російській та українській мовах слово *серце* у складі деяких ФО сполучається з компонентом *кров* для позначення пристрасті й сильних почуттів, таких як збудження, захоплення, сором тощо [див. Селіванова 2004, 120; Урисон 2003, 26; Шмелев 2005, 143], то перська етноспецифіка в цьому аспекті полягає в тому, що сполучення компонентів **del серце** і **xun кров** у численних зворотах використовується передусім для вираження суму або страждання: **delxun kardan / sāxtan** *примушувати страждати, завдавати душевного болю*; **delxun šodan** *засмутитися*, напр.: **del-am az dast-eš xun-e** *я ображений на нього* [Sharifian 2008, 253]. На позначення крайнього ступеня засмученості використовують ФО **del-e porxun** (букв. серце, сповнене кров'ю) [Parchami 2003, 212], напр.: **del-e porxun-i az dast-eš dāram** *я дуже ображений на нього* (букв. через нього в мене серце, сповнене кров'ю) [Sharifian 2008, 253]. У значенні *завдавати комусь горя, сильно засмучувати когось* уживається зворот **xun-e kas-i-rā dar (tu-ye) šīše kardan** (букв. наливати чинюс кров у склянку) [Охріменко 2011, 134].

У кількох ФО на позначення суму спостерігаємо сліди нині неактуального, але збереженого мовною свідомістю персів

сценарію вживання (можливо, у древніх ритуальних практиках) крові серця або поїдання його самого. У значенні *сильно переживати, засмучуватися* використовується ФО **xun-e del xordan** (букв. пити кров серця) є [Голева 2000, 232–233]:

یقینم شد که با این زن باید استادانه بازی کنم والا این زن می رود و من بیچاره باز هم باید خون دل بخورم... (بزرگ علوی، چشمه‌هایش).

Я переконався, що з цією жінкою потрібно вести гру майстерно, а інакше вона піде, а я, бідолаха, знов буду страждати... (Б. Аляві. Її очі).

Очевидно, в давнину поїдали не тільки серце, а й печінку. Це засвідчує пара похідних слів **delxor / jegarxor** *ображений; засмучений* (букв. той, хто їсть серце / печінку) та ФО: **az harf-e man delxor šodi?** *Ти образився на мене?* [Sharifian 2008, 253]; **jegar-e xod-rā xordan** *засмучуватися, крається* (букв. їсти свою печінку), наприклад: *دائما از زور غم و اندوه جگر خودش را می خورد.* *Його постійно гризе туга* (букв. від величезного суму він постійно їсть свою печінку) [Голева 2000, 153].

Концептуалізація суму в перській мовній свідомості відбувається через метафори вогню, які створюються за допомогою предикатів **ātaš zadan** *підпалювати*, **suxtan** *горіти*, **suzāndan** *спалювати*, **godāxtan** *плавити(ся), топити(ся)*, напр.: **ātaš be del-e kas-i zadan** *спричиняти страждання, наповнювати чийсь серце гіркотою* (букв. підпалювати чийсь серце), **del-e kas-i-rā suzāndan** *спричиняти страждання; викликати у когось співчуття, жалість* (букв. спалювати чийсь серце); **del-am be hāl-e u misuzad** *мені його дуже шкода* (букв. моє серце горить через його стан); **delsuxte / jegarsuxte** *скорботний, тужливий; засмучений* (букв. той, у кого згоріло серце / печінка); **suxtedel / suxtejegar / suxtejān** *засмучений, сумний, морально стомлений* (букв. зі згорілим серцем / печінкою / душею); **delgodāz** *прикрий, тужливий* (букв. такий, що плавить серце); **del-am / jegar-am kabāb šod** *я дуже страждаю; я щиро співчую* (букв. моє серце / моя печінка стали шашликом).

Існує кілька висловів, утворених за допомогою слова **dāq** *клеймо, тавро; розпечений, дуже гарячий*. Фразеологізм **dāq-e del** (букв. тавро серця) використовується для передання стану скорботи, болю через втрату близької людини, напр.: **dāq-e del-e kas-i-rā tāze kardan** *я трити чийсь старі рани, примушувати знов когось страждати* (букв. оновлювати тавро чийогось серця). Див. також прислів'я: *یک داغ دل بس است برای قبیله ای* *Однієї втрати*

досить, щоб скорбіло все плем'я [Голева 2000, 241] та крилатий вислів:

بردارد ای

یک دل نمانده است که داغش نکرده ای

فراق، خدا از میان تو را!

Не лишилося жодного серця, яке б ти не таврувала, о розлуко! / Нехай взагалі тебе знищить Господь! [Farhang 2005, 1251].

У сучасному розмовному мовленні фразеологізм **deldāq šodan** (букв. стати з таврованим / розпеченим серцем) використовується на позначення засмучення або занепокоєності [Parchami 2003, 213].

Ідею пригніченого стану, смутку або страждання передають ФО, в основі образності яких лежить уявлення про небажані зміни, що відбуваються із серцем, напр.: **bār bar del dāštan** *відчувати великий сум, страждати* (букв. мати тягар на серці), **qobār-e del dāštan** *сумувати* (букв. мати порох на серці), **qobār bar del-e kas-i nehādan** *примушувати когось сумувати* (букв. класти порох на чийсь серце), **zang-e del dāštan** *сумувати* (букв. мати іржу на серці), **oqde-ye del** *смуток, туга* (букв. вузол на серці), а також похідні слова зі значенням *засмучений*: **delčerkīn** (букв. з брудним серцем), **delšekaste** (букв. з розбитим серцем), **delgerān** (букв. з важким серцем), **delgerefte** (букв. той, у кого взяли серце) тощо.

У процесі аналізу було зафіксоване явище накладання декількох кодів у межах однієї ФО. Так, у складі деяких лексем і ФО з компонентом **del** *серце* можна спостерігати знаки просторового коду, унаслідок чого серце можна уявити як певне вмістище, здатне змінювати свої параметри, наприклад, відкриватися: **del-am bāz šod** *я зрадив* (букв. моє серце відкрилося); бути широким або вузьким: **delgošād** *радісний* (букв. той, у кого широке серце), **deltang** *сумний* (той, у кого вузьке серце); повним або порожнім: **delpor budan** *ображатися, бути засмученим* (букв. бути з повним серцем), **tu-ye del-e kas-i-rā xāli kardan** *заликувати когось* (букв. спустошувати середину чийогось серця). Знаки харчового коду зафіксовано у фраземі: **del-e kasi-rā beryān kardan** *засмучувати когось* (букв. робити з чийогось серця печеню), де *beriyān* – назва різновиду печені з потрухів, смажене м'ясо [Охріменко 2011, 139].

Тепер розглянемо особливості використання "зовнішніх" соматизмів на позначення емоцій. Як зазначають дослідники, емоційна метафорика, маючи біологічне підґрунтя, заснована на реальній симптоматиці людини, яка переживає ту чи іншу емоцію. Тому метафоричні звороти лише позначають фізіологічні прояви відповідних емоцій [Апресян 2011, 30]. Оскільки такі прояви мають

універсальний характер в усіх культурах, можна припустити, що їхня метафорична концептуалізація відбувається за участі одних і тих самих соматизмів. Розглянемо, у чому полягає перська етноспецифіка в цьому аспекті.

Деякі фраземи з соматизмом **sar** голова викликають в уяві поставу людини, що переживає відповідну емоцію, напр.: **sar be geribān-e xod foru bordan** (букв. занурювати голову у свій комір), **sar be geribān-e čizi šodan** (букв. занурювати голову у комір чогось) у значенні *поринати в сумні роздуми, замислюватися* [Голева 2000, 356]:

حالا صورت آنها پژمرده، اندیشناک و سر به گریبان زندگی می نماید...

(صادق هدایت، مادلن)

Тепер їхні обличчя виглядають змарнілими, стурбованими, сумними... (С. Гедаят. Мадлен).

Внутрішня форма похідних слів **sarkaj** із почуттям смутку (букв. з кривою головою) [Охріменко 2011, 146], **sargerān** незадоволений, у поганому настрої (букв. з важкою головою) засвідчує, що смуток концептуалізується як стан, що призводить до певних змін з головою людини. Радісний стан людини асоціюється з "веселою" або "хмільною" головою: **sarxoš** веселий, збуджений (букв. з веселою головою), **sarmast** веселий, радісний (букв. із хмільною головою), **sarmasti** веселоці, життєрадісність (букв. стан сп'яніння). Одним із мовленнєвих зворотів, що відносяться до засобів експлікації суму в моменти розпачу і смутку, спричиненими трагічними подіями, є такий: **če xāk-i be sar-am berizam (bokonom)?** *Яким порошком посипати мені голову?* [Охріменко 2011, 132]:

شوهر بیچاره ام! مرا بی کس و بانی گذاشت! چه خاکی به سرم بریزم؟ (صادق هدایت، مرده خورها)

Мій бідний чоловік! Залишив мене саму, без захисту! Ой лишенько, що ж мені робити? (С. Гедаят. Стерв'ятники).

У складі декількох емоційних ФО соматизм **sar** голова сполучається з соматизмом **pā** нога, напр.: **bi sar-o pā budan** бути безпорадним, нещасним (букв. бути без голови і без ніг) [Охріменко 2011, 123], **sar az pā našenāxtan / pā az sar našenāxtan** не тямити себе з радіоців (букв. не відрізняти голови від ніг / ніг від голови) [Голева 2000, 355]:

کیکاووس... از خوشحالی سر از پا نمی شناخت... (غلامحسین ساعدی، من و کچل و کیکاووس)

Кей-Кавус ... був у нестямі від радіоців... (Г. Саеді. Я, лисий і Кей-Кавус).

Зафіксований фразеологізм, у складі якого соматизм **sar** голова сполучається з умовним соматизмом **jān** душа: **sar be jān-e kas-i kardan** *засмучувати, ображати когось* (букв. всовувати голову у чийсь душу) [Охріменко 2011, 146].

У мовній концептуалізації зазначених емоційних станів також беруть участь партоніми голови людини: **češm** око, **abru** брови, **damāq** ніс, **sebil** вуса, **lab** губи, **dandān** зуби.

Переживання радісних емоцій у персів асоціюється зі "світлими очима", напр.: **češm-aš be roušanāyi oftād** у нього з'явилася радісна надія (букв. його очі засвітилися) [Охріменко 2011, 39]. Радість та захоплення з нагоди приємної події (зустрічі, прийому гостей, приїзду родича тощо) передає зворот **češm-e mā (šomā, bande) roušan** *Нехай будуть світлі наші (ваші, мої) очі!*, який може вживатися у значенні "Ласкаво просимо!" [Голева 2000, 173]:

چشم هزار بار روشن و قلبم هزار بار گلشن. عزیزم خوش آمدی مزین فرمودی قدمت بالای دو چشم من... (محمد علی جمال زاده، دار المجائین)

Нехай будуть світлі мої очі, а серце розквітне трояндами! Рідненький, ласкаво просимо, як я рада тебе бачити!.. (М. Джамаль-заде. Божевільня)

Для передання стану засмученості використовують ФО **češm-e xoš bāz nakardan** *не знати радості* (букв. не відкривати радісних очей) та похідне слово **češmzade** *засмучений* (букв. той, кому наврочили), утворене від дієслова **češm zadan** *наврочити*, у якому задіяні знаки ритуального коду.

ФО та похідні лексеми з партонімом голови **abru** брови відтворюють міміку людини під час переживання відповідної емоції: **abrugošāde** *радісний, привітний*, **abrugošādegi** *гарний настрій, привітність*, **čīn az abru gošādan** *зрадити, розвеселитися* (букв. розгладити зморшки над бровами) [Охріменко 2011, 40], **bar abru gereh** *насуплений, засмучений* (букв. той, у кого на бровах вузол) [Охріменко 2011, 120]:

به زندان قاضی گرفتن به که در ختمه بینی بر ابرو گره (سعدی)

Краще бути засудженим до в'язниці суддею, ніж бачити вдома насупліні брови (Сааді).

Найбільш етноспецифічним для перського лінгвокультурного ареалу є осмислення концептів *радість* та *сум* за допомогою соматизму *ніс*. Ця частина обличчя в перській мові вербалізується двома словами: **bini** та **damāq**, з яких друге є найбільш актуалізованим у вторинних, непрямих номінаціях. Потрібно зазначити, що в колі значень слова **damāq** є й такі абстрактні поняття, як настрій, самопочуття, схильність, бажання, напр.:

...اگر دماغ داشته باشی ممکن است پیش از برگشتن به شهر سری هم به جلفا بزنیم...
(سر و ته یک کرباس)

...Якщо у тебе буде настрої, може, до повернення у місто заїдемо до Джольфи... (М. Джамаль-заде. Кебаб з гуски).

Самостійно або разом зі словом *del serçe* це слово реалізує своє значення "гарний настрої" в таких ФО: *del-o damāq гарний настрої* (досл. серце і ніс) [Parchami 2003, 214], *damāq dāstan / del-o damāq dāstan бути радісним, у доброму гуморі* (букв. мати серце і ніс) [Голева 2000, 284], *sar-e damāq budan (āmadan) бути веселим, у гарному настрої* (букв. бути на кінчику носа / приходити на кінчик носа) [Голева 2000, 287]:

خیلی خوشگل نبود اما یک چیزی داشت که مردها را جلب می کرد، می دانید همیشه سر دماغ بود و تر و تمیز. (بزرگ علوی، تاریخچه اتاق من)

Вона не була дуже гарною, але в ній було щось таке, що приваблювало чоловіків: завжди весела, в гарному настрої, свіжа і охайна. (Б. Аляві. Історія моєї кімнати).

Відповідно, для вираження стану засмученості вживаються ФО *bi damāq / baddamāq budan бути сумним, пригніченим* (букв. бути без носу / бути з поганим носом). У складі деяких ФО спостережено знаки тваринного світу, використані як елементи донорської сфери для концептуалізації, напр.: *xoškdamāq budan бути засмученим* (букв. бути з сухим носом) [Охріменко, 2011, 134], *damāq-e kas-i-rā tar kardan радувати, веселити когось* (зволожувати чийсь ніс), *damāq-aš tar-ast він радий, задоволений* (букв. його ніс вологий). Можна помітити, що образ таких фразем відтворює відповідні фізіологічні стани тварин. У лексемі *damāqparvar той, що бадьорить* (букв. той, що виховує ніс/настрої) та фраземі *damāq-aš šangul-ast він веселий, радісний* (букв. його ніс/настрої веселий) слово *damāq*, очевидно, ужито не у своєму первинному, а в похідному значенні – настрої.

Стан смутку може концептуалізуватися як деякий контейнер, з якого можна випасти: *az damāq / az del-o damāq oftādan засмучуватися* (букв. з носу / з серця і носу падати); уподібнюватися до застуди: *damāq-am gereft я засмутився* (букв. у мене заклало ніс) або актуалізуватися через метафору вогню: *damāq-e kas-i-rā suzāndan засмучувати когось* (букв. спалювати чийсь ніс), *damāq-aš suxt він засмутився* (букв. його ніс згорів):

... فقط یک لقمه میل بفرمایید که لا اقل زحمت آشپز از میان نرود و دماغش نسوزد...
(محمدعلی جمال زاده، کباب غاز).

...*Будь ласка, скуштуйте иматочок, щоб хоч зусилля кухаря не пропали марно і він не засмутився...* (М. Джамаль-заде. Кебаб з гуски).

Партонім голови **sebilhā** *вуса* в концептуалізації смутку представлений фраземою **sebil-aš āvizān šod** *він засмутився, розчарувався* (букв. його вуса поникли), що також відтворює в уяві міміку людини у відповідному психоемоційному стані. Подібну у структурно-семантичного плані конструкцію має зворот із соматизмом **lab** *зуби*: **lab-o luče-aš āvizān šod** *він зажурився, розчарувався* (букв. у нього опустилися куточки рота):

هر چه سرک کشیدیم، هر چه ایستادیم ظهور نکرد که نکرد. با لب و لوجه آویزان به کلاس برگشتیم... (رسول پرویزی، عشق نیمه کاره)

Скільки ми не стояли, скільки не виглядали її, вона так і не з'явилася. Ми зажурилися й повернулися до класу... (Р. Парвізі. Незавершене кохання).

Серед інших партонімів голови відзначимо **dandān** *зуби* і **galu** *горло*. ФО **sar-e dandān sefid kardan** *радити, посміхатися* (букв. білити зуби) [Охріменко 2011, 47], можливо, відтворює звичай відбілювати зуби перед якоюсь радісною подією, щоб упродовж неї гарно виглядати, багато посміхаючись. У складі ФО **āb** (-e **xoš, širin, rāhat**) **az galu-yaš pāyin naraft** *він не знав у житті радості, він жив у постійному смутку* (букв. радісна (солодка, спокійна) вода не текла в нього в горлі) [Охріменко 2011, 114] сполучення зі словом вода можна трактувати як знак харчового коду:

...از آن تاریخ تا وقتی که زنده بود آب خوش از گلویش پایین نرفت... (رسول پرویزی، زبان کوچک پدرم)

...Відтоді і до самої смерті він жив у постійному смутку... (Р. Парвізі. Язичок мого батька).

Тепер розглянемо, яку роль у мовній концептуалізації зазначених емоцій відіграють соматизми **dast** *рука*, **pā** *нога*, **pust** *шкіра*. Одразу зазначимо, що багато мовних одиниць, за допомогою яких у перській мові концептуалізується радість, часто мають яскраво жестове або моторно-кінетичне походження. Так, внутрішня форма лексем **dastafšān** *той, що веселить, радує душу* (букв. той, що розкидає руки) та **dastafšāni** *веселюці, радоці* (букв. розкидання рук), які походять від дієслова **dast afšāndan** *веселитися, радити* (букв. розкидати руки), актуалізує в уяві сценарій танцю та рухи людини під час нього. Соматизм **pā** *нога*, окрім наведеного вище звороту **sar az pā našenāxtan** *не тямити себе з радоців* (букв. не відрізняти голови від ніг), представлений ФО **ru-ye pā-ye xod band našodan** *не триматися на ногах (від радоців)*. Синонімічним до нього є фразеологізм із соматичним компонентом **pust** *шкіра*: **dar pust-e xod nagonjidan** *бути*

у нестямі від радощів (букв. не вмщуватися у свою шкіру) [Голева 2000, 93], образ якого відтворює поведінку людини, яка переживає відповідну емоцію:

... حاج آقا از خوشحالی تو پوستش نمی گنجد و مثل این است که خدا دنیا را به او داده.
می گویند صبح تا شام روی پایش بند نمی شود... (محمدعلی جمال زاده، دار المجانین).

...*Хадж-ага у нестямі від радощів, неначе Аллах подарував йому весь світ. Кажуть, він просто не стоїть на ногах від захвату...* (М. Джамаль-заде. Божевільня).

На позначення суму, окрім наведеного вище **bi sar-o pā budan** бути безпорадним, нещасним (букв. бути без голови й без ніг), уживаються ФО: **pas-e zānu nešastan** зажури́тися (букв. сидіти, опустивши голову на коліна) та **dast az pā derāztar** бути дуже засмученим (букв. мати руки довші за ноги), образ яких не залишає сумніву стосовно їхнього походження й викликає в уяві поставу людини у стані глибокого смутку:

وقتی دید که کسی در خانه نیست دست از پا درازتر به شهر خود برگشت.

Побачивши, що вдома нікого немає, він засмутився і повернувся до свого міста [Охріменко 2011, 138].

Зафіксовані копулятиви **pāsabz** людина, що приносить нещастя, сум (букв. з зеленою ногою) та **pāsangin** людина, що не приносить щастя (букв. з важкою ногою) [Охріменко 2011, 123] із затьмареною внутрішньою формою, які також позначені семантикою суму й можуть бути віднесені до відповідного концептуального поля.

Звичайно, у межах однієї статті важко висвітлити всі коди культури, реалізовані в перській емоційній фразеології. Тому, розглянувши детально групу емоційних ФО з соматичним компонентом, лише перелічимо декілька ФО, які містять у своєму складі знаки інших культурних кодів. Отже, знаки зооморфного коду наявні в таких ФО на позначення радості, як: **kabk-aš mixānad** / **kabk-aš xorus mixānad** він веселий, у радісному настрої, його душа співає (букв. його куріпка (півнем) співає); **bā dom-e xod gerdu šekastan** бути у захваті, бути у нестямі від радощів (букв. розколювати своїм хвостом волоські горіхи); **par-o bāl gereftan** оживитися, зрадіти (букв. здобути крила); **dom gereftan** зрадіти (букв. задрати хвоста). Остання фразема має негативну конотацію. На позначення суму зафіксована похідна лексема **šekastebāl** засмучений (букв. зі зламаними крилами). Ознаки рослинного коду простежено у таких лексемах та ФО на позначення обох емоційних станів: **šekoftan** / **šekofte šodan** радіти, бути веселим, сяяти (букв. розквітати), **gol az gol-aš šekoft (bāz šod)** він зрадів, засвітився

радістю (букв. розквітла його квітка), **pajmordan** *засмучуватися* (букв. в'янути); **pajmorde**, **pajmān** *невеселий, засмучений* (букв. зав'ялий) **pajulidan** *засмучуватися* (букв. в'янути, бліднути). Предметний код представлений фраземами: **pirāhan qabā kardan** *сильно сумувати, побиватися* (букв. робити з сорочки габу; **gaḅa** – старовинний чоловічий одяг, довгий і просторий); **geribān čāk kardan** *впадати у відчай* (букв. розривати комір своєї одежі). Смаковий код (почасти разом із соматичним) задіяний у лексемах: **torš kardan** *бути похмури* (букв. робити кислим), **torštab'** *похмурий, незадоволений* (букв. з кислим характером), **toršruy** *похмурий, непривітний* (букв. з кислим обличчям), **talx kardan** *насуплюватися* (букв. робити гірким), **talxru** *похмурий* (букв. з гірким обличчям), **talxmazaj** *похмурий, дратівливий* (букв. з гірким темпераментом). Кольоровий код відзначений у фраземі: **bur šodan** *засмутитися* (букв. стати рудим).

Наведемо кілька ФО, які містять в собі знаки ритуального коду. Так, до концептуального поля сум відноситься фразема: **šām-e qaribān gereftan** *сидіти й сумувати в надвечер'ї*, у якій актуалізована прецедентна ситуація. Як відомо, **šām-e qaribān** – це траурна церемонія ввечері 10-го мохаррама в пам'ять про день загибелі імама Хосейна) [Охріменко 2011, 147–148]. Кілька фразем відтворюють сценарій іранського весілля й відповідну поведінку людей під час нього: **bešeḱan bešeḱan** *бути радісним, радіти* (букв. ляскай, ляскай пальцями), **bešeḱan zadan** *радіти, ляскати пальцями від радості* (зазвичай у такт музики під час весілля) [Охріменко 2011, 38], **jombak zadan** *вдаряти в долоні* (від надмірної радості) (букв. бити в бубон; **jombak** – невеличкий бубон з обідком з бронзи або жовтої міді) [Охріменко 2011, 42], **kelkel kardan** *бути радісним, кричати від радості* (**kelkel** – крики, вигукування жінок під час весілля) [Охріменко 2011, 49].

Отже, аналіз метафоричного вираження емоцій *радість* і *сум* у перській мові з позицій теорії культурних кодів засвідчив, що найчисельнішу групу складають лексичні та фразеологічні одиниці із соматичним компонентом. Оскільки емоційна метафорика здебільшого заснована на реальній симптоматиці людини, метафоричні звороти часто позначають фізіологічні прояви відповідних емоцій або поведінку людини, що їх переживає. Тому більшість ФО із "зовнішніми" соматизмами мають жестове, мімічне або моторно-кінетичне походження. Когнітивний аналіз ФО із "внутрішніми" соматизмами дозволив скласти уявлення про ідіоспецифіку мовної концептуалізації цього фрагмента внутрішнього світу

людини в перському лінгвоментальному просторі. Перспективи подальшого дослідження ми вбачаємо в залученні до аналізу текстів художньої літератури та публіцистики, на матеріалі яких буде встановлено перелік концептуальних метафор, що лежать в основі вираження зазначених емоцій у перській мові.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Апресян В.Ю.* Опыт кластерного анализа: русские и английские эмоциональные концепты / В.Ю. Апресян // ВЯ. – 2011. – №1. – С. 19–51.
2. *Голева Г.С.* Фарси-русский фразеологический словарь / Г.С. Голева. – М.: Издательский дом "Грааль", 2000. – 648 с.
3. *Красавский Н.А.* Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах: Монография / Н.А. Красавский. – М.: Гнозис, 2008. – 374 с.
4. *Красных В.В.* "Свой" среди "чужих": миф или реальность? / В.В. Красных. – М.: ИТДГК "Гнозис", 2003. – 375 с.
5. *Охріменко М.А.* Персько-український словник емотивної фразеології / М.А. Охріменко. – Луцьк: ДП "Волинські старожитності", 2011. – 316 с.
6. *Пименова М.В., Кондратьева О.Н.* Концептуальные исследования. Введение: учеб. пособие / М.В. Пименова, О.Н. Кондратьева. – М.: ФЛИНТА: Наука, 2011. – 176 с.
7. *Селіванова О.О.* Нариси з української фразеології (психогногнітивний та етнокультурний аспекти): монографія / О.О. Селіванова. – К.-Черкаси: Брама, 2004. – 276 с.
8. *Урысон Е.В.* Проблемы исследования языковой картины мира: Аналогия в семантике / Е.В. Урысон. – М.: Языки славянской культуры, 2003. – 224 с.
9. *Шаховский В.И.* Лингвистическая теория эмоций: Монография / В.И. Шаховский. – М.: Гнозис, 2008. – 416 с.
10. *Шмелев А.Д.* Дух, душа и тело в свете данных русского языка / А.Д. Шмелев // Левонтина И.Б., Зализняк А.А., Шмелев А.Д. Ключевые идеи русской языковой картины мира. – М.: Языки славянской культуры, 2005. – С. 133–152.
11. *Parchami M.* Paskučehā-ye Farhang (biš az 15 hezār kenāye – estelāh va tekyekalām-e āmyāne-ye šofāhi). – Tehrān: Farhang-e Māhroх, 2003.
12. *Sharifian F.* Conceptualizations of *del* 'heart-stomach' in Persian // Culture, Body, and Language. Conceptualizations of Internal Body Organs: cross Cultures and Languages. – Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 2008. – P. 247–266.
13. Farhang-e Amsāl-e Soxan. Ta`lif Hasan Anvari va digarān. 2 jeld. – Tehrān: Soxan, 2005.

Стаття надійшла до редакції 17 жовтня 2013 р.

Мазенова Е.В., к. філол. н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

КОДЫ КУЛЬТУРЫ И ЯЗЫКОВАЯ КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЯ ЭМОЦИЙ (НА МАТЕРИАЛЕ ПЕРСИДСКОГО ЯЗЫКА)

В статье исследуются особенности вербализации таких базисных эмоций человека, как радость и печаль в персидском языке. Показано, какую роль играют коды культуры в процессе метафорической концептуализации эмоций в персидском лингвоментальном пространстве.

Ключевые слова: персидский язык, коды культуры, эмоции, фразеологизм, внутренняя форма, языковая концептуализация.

Mazepova O. V., PhD, Associate Professor,
Institute of Philology of Taras Shevchenko Kyiv National University

CULTURAL CODES AND LINGUAL CONCEPTUALIZATION OF EMOTIONS (ON THE BASIS OF THE PERSIAN LANGUAGE)

The article deals with specific features of verbalization of the basic human emotions such as joy and sadness in the Persian language. It is shown that cultural codes play considerable role in the process of metaphorical conceptualization of emotions in the Persian lingua-mental space.

Keywords: the Persian language, cultural codes, emotions, idiom, inner form, lingual conceptualization.

УДК 811.411.21

Мазніченко О.І., аспір.,
Інститут сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України

ВНУТРІШНІ ЧИННИКИ ЛЕКСИЧНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У ТУНІСЬКІЙ МОДЕЛІ ДВОМОВНОСТІ

Стаття присвячена аналізу впливу інтралінгвальних факторів на процеси запозичення лексичних одиниць в умовах арабсько-французьких мовних контактів на території Тунісу. Робиться спроба дослідити найбільш дієві стимули до засвоєння ініомовних елементів та розкрити особливості їхнього функціонування в мові-реципієнті.

Ключові слова: лексичне запозичення, внутрішній чинник, лексична інтерференція, мова-джерело, мова-реципієнт, арабізм, франконізм.